

HALK EDEBİYATINA GİRİŞ-1

ÜNİTE-3

**HALK ŞİİRİNDE TÜR
VE
ŞEKİL**

ÖLÇÜ(VEZİN)

Şiirde ahenk ve ritmik tekrarların aynı olmasını sağlayan ve bir anlamda mısraları sabitleştiren araç.

Bir dilin ölçü sistemi, o dilin yapısından doğar ve ona uygun olur. Hece ölçüsü bu nedenle Türk Halk Şiiri'nin ölçüsüdür.

Halk şiirinde hece ölçüsünün yanı sıra 11 ve 20. Yüzyıllar arasında aruz ölçüsü de kullanılmıştır.

Kafiye sözlük anlamı “sonda, arkada gelen”.

KAFİYE ÇEŞİTLERİ

- 1- Yarım kafiye, **tek sessiz harfle** yapılan kafiyeeye denir. Yarım kafiyeeli şiirler çoğunlukla rediflerle güçlendirilir.
- 2- Tam kafiye, **1 sesli ve 1 sessizle yapılan** kafiyeeye denir. **Uzun sesli ile biten kelimeler de kafiye** “tam kafiye” olarak kabul edilir.
- 3- Zengin kafiye, **3 veya daha çok sesin benzeşmesi** ile yapılır. Uzun sesli ile biten tek sessizli kafiyeler “zengin kafiye” kabul edilir.
- 4- Tunç kafiye, kafiyeeyi oluşturan seslerden birinin diğeri içerisinde **aynen tekrar edilmesi** şeklinde oluşturulan kafiyeelere **“tunç kafiye”** adı verilir.
- 5- Cinaslı kafiye, sesçe aynı anlamca farklı seslerden müteşekkil kafiyeelere **“Cinaslı kafiye”** adı verilir.

ÖNEMLİ BİLGİLER

Ana kafiye (Ayak): Bütün dörtlüklerde belli bir plan dahilinde tekrarlanan kefiyelere “ana kafiye” adı verilir.

İç kafiye, mısra sonları dışında mısra içlerinde de kafiye kullanılması durumuna verilen addır.

Düz kafiye -> Kafiyelerin ardışık sıralanması durumuna denir.

Çapraz kafiye -> kafiyelerin birer aralıklarla sıralanması durumuna denir.

REDİF

Şiirde aynı anlama gelen kelimelerin tekrarı yoluyla redif yapılmaz.

Üç çeşit redif vardır

Bir ekten ibaret rediflere “ek redif” adı verilir.

Bir kelimeden ibaret rediflere “kelime redif”,

Hem ek hem de kelimeden müteşekkil rediflere “ek ve kelime redif” adı verilir.

TUYUĞ

Tuyuğ -> Genellikle aruzun fa'ilatün fa'ilatün fa'ilün vazniyle yazılan, dört mısralı tek bentlik nazım şeklidir.

NAZIM ŞEKİLLERİ

Heceli ürünlerde dörtlük, aruzlu ürünlerde ise çoğunlukla beyittir.

Bir dörtlükten ibaret şiirlere mani, 2-4 dörtlük arasındakiler koşma, 5 ve daha fazla dörtlükten oluşan şiirlere destan adı verilir.

Mani tipi kafiye örgüsü (uyak düzeni) a,a,x,a Kıt'a, Tuyuğ ve Rübai nazım şekillerinin kafiye düzeni de yine bu şekildedir.

Koşma tipi kafiye örgüsü

İlk dörtlüğün değişik kalıplarda kafiyelendiği görülür, ancak diğer dörtlükler aynı kalıba göre kafiyelenir: ilk dörtlük aaab, abab, abxb, aaaa şekillerinde kafiyelenebilir, diğer beyitler ise daima aaab, cccb, dddb şeklinde kafiyelenir.

Destan, güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt, koşuk, sagu, semai, varsağı, ilahi gibi nazım türleri ve kıt'a, şarkı, murabba ve tuyuğ gibi divan edebiyatı ürünleri de aynı şekilde kafiyelenir.

KOŞMA

Hecenin 8 ve 11'li kalıplarıyla yazılan 2-4 dörtlükten oluşan nazım biçimidir.

Yapılarına göre:

Asıl koşma -> düz koşma ya da adi koşma da denir.
(4+4=8), (6+5=11), (4+4+3=11) duraklı 8 / 11 hece ölçülü şiirlerdir.

Koşma şarkı -> ilk dörtlüğün 2 ve 4. Mısralarıyla diğer dörtlüklerin dördüncü mısraları nakarat (kavuştak) olarak tekrar edilir.

Musammat koşma -> iç kafiyeyle koşmalara denir.

KOŞMA

Dedim-dedi'li koşma -> bu ifadelerle karşılıklı diyalog şeklinde düzenlenen koşmalardır.

Tecnis koşma -> kafiye cinaslı olan koşmalardır.

Zincirleme koşma -> dörtlüğün son mısraındaki kafiye sözcük ya da öbek kendinden sonraki dörtlüğün ilk mısraı olarak kullanılınca bunun adı zincirleme koşma olur.

Ayaklı koşma -> İlk dörtlüğün ikinci mısrasından sonra ya da son mısradan sonra, diğer dörtlüklerde ise son mısradan sonra beş heceli (artık / ziyade) bir mısranın yer aldığı şiirlere denir. Kafiye şeması -> ab(b)ab(b) cccb(b) dddb(b) dddb(b) şeklindedir.

KOŞMA

Yedekli koşma -> dörtlüğün içine mani eklenmesiyle oluşturulur. Dörtlüğün içindeki maniye bayatı denir. Diğer bir yedekli koşma türü -> her bendi iki kıta olan koşmada ilk kıta 5, ikinci kıta (yedek kıta) 5 mısradır. İlk kıtanın ilk 3 mısraı birbiriyle kafiyeleşir, ikinci kıta ise kendi içinde düz kafiyeleşir. Kafiye şeması -> aaabb cccc, çççdd cccc, eeef cccc şeklindedir.

Zincirbend ayaklı koşma -> Ayaklı koşmaların kısa mısraları veya kısa mısralarının son kelimeleri kendinden sonra gelen mısralarda tekrarlanarak oluşturulan nazım şeklidir.

KOŞMA

Musammat ayaklı koşma -> Hem musammat hem de ayaklı olma özelliği olan koşmalardır.

Musammat zincirbend koşma -> Hem musammat hem de zincirbend koşmalardır.

Musammat zincirbend ayaklı koşma -> isminden anlaşıldığı gibi...

DESTAN KONUSU

Güldürmeye – eğlendirmeye yönelik anlatım -> Mani, koşma, destan

Övmeye yönelik -> koçaklama -> yiğitleme -> methiye -> güzelleme -> mani, koşma, destan

Yermeye yönelik -> taşlama -> sicilleme -> eleştirme -> mani, koşma, destan

Şikayet etmeye yönelik -> şikayetname -> mani, koşma, destan

Öğüt vermeye yönelik -> mani, koşma, destan

Bilgilendirmeye yönelik

Yas tutturmaya yönelik

Hüner göstermeye, övünmeye yönelik: elifbalar, atasözü destanları, dudakdeğmez, satranç, tecnis, mani, koşma ve destan

DESTAN

Güzelleme

Koçaklama / yiğitleme

Taşlama

Ağıt

Varsağı -> sert ve dağlı diliyle söylenirler

Semai -> sevgi, doğa ve güzellik gibi konular,
övmeye ve güzellemeye yönelik bir tutumla
işlenir.

DESTAN

Halk şiirinde divani olarak adlandırılan divanlar aruzun **fa'ilatün fa'ilatün fa'ilatün fa'ilün** kalıbıyla oluşturulur. Gazel, murabba, muhammes, müseddes gibi türleri vardır.

Murabba -> dört mısralı bentlerle kurulur.

Muhammes -> beş mısralı bentlerle kurulur.

Müseddes -> altı mısralı bentlerle kurulur.

ARUZ

Selis -> Aruzun fe'ilatün fe'ilatün fe'ilatün fe'ilün kalıbıyla oluşturulur.

Semai -> aruzun me'failün me'failün me'failün me'failün kalıbıyla oluşturulur.

Musammat semai -> iç kafiyelele iki eşit mısraya bölünebilen semailerdir.

Yedekli (ayaklı) semai -> aruzun mefa'ilün mefa'ilün mefa'ilün mefa'ilün kalıbındaki mısralardan sonra mefa'ilün mefa'ilün kalıbında kısa ziyade bir mısra ile oluşturulur.

Kalenderi -> mef'ülü mefa'ilü mefa'ilü fe'ülün kalıbında oluşturulur.

Aşıklar tarafından söylenir.

Satranç -> Çok sık kullanılmaz, aruzun müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün kalıbıyla yazılır. Aşıkların oluşturduğu satrançlar genellikle 8+8=16 heceli iç kafiyele beyitlerden oluşur.

ÖNEMLİ BİLGİLER

Dudakdeğmez -> içinde b, f, m, p, v harflerinin yer almadığı şiirlerdir. Bir diğer adı da leb değmezdir.

Vezn-i âher -> aruzun müstef'ilatün müstef'ilatün müstef'ilatün müstef'ilatün kalıbıyla yazılır. Her mısra, ilk üçü kendi içinde kafiyeyle dört eşit parçaya bölünebilir.

Şiirin bütün düşünce gücünü ve yükünü taşıyan unsuru rediftir.